

2.2. Vysoké školství po únoru 1948

Naděje po roce 1945 vzaly velmi rychle za své vlivem nastupující mocenské mašinérie komunistické strany. Po únorovém převratu již nebylo pochyb o tom, kdo v naší zemi vládne a kam se bude příští vývoj ubírat. Totální kontrola nad společností umožnila v relativně krátkém čase prosadit hlavní cíle její politiky ve všech sférách života společnosti a tedy i ve školství. Svě představy o fungování a poslání školské soustavy prosazovala nová moc především politickými čistkami, zákazy vyučování a publikování vč.úplného vytěsnění politicky nežádoucích učitelů na všech stupních škol z veřejného i profesního života. K eliminaci studentů s nevhodným kádrovým posudkem a špatným třídním původem postačoval zavedený *numerus clausus* na školách a systém přijímacích zkoušek, kde veškeré studijní naděje mohlo zmařit nedoporučení ke studiu na základě negativního stanoviska stranické, svazácké či jiné organizace na škole či v místě bydliště.

2.2.1 Zákony, které ovlivnily vývoj školství po únoru 1948

Na počátku tohoto období změn byl zákon O základní úpravě jednotného školství schválený 21.4.1948, který rušil dosavadní platnost říšského zákona z roku 1869 i *Malého školského zákona* z roku 1922. Všem dětem, bez ohledu na majetnost rodiny či sociální původ měla být poskytnuta možnost získat v rámci povinné devítileté školní docházky takové vzdělání, které by jim později umožnilo další studium včetně vysoké školy. Školský zákon z roku 1948 ustanovil, že obecné vzdělání je pro veškerou mládež jednotné, povinné a bezplatné. Současně prodloužil povinnost školní docházky z osmi na devět let. Zákon také nově vymezil strukturu školské soustavy(národní školy 5leté I.stupně a školy střední II.stupně, III.stupeň zahrnoval 3leté odborné školy a vyšší III.stupeň zahrnoval odborné školy vyšší a gymnázia, připravující žáky jak do praxe, tak pro studium na vysokých školách). Zákon rovněž vedl k likvidaci nestátního školství, resp. k zestátnění většiny škol.

Dne 14.9. 1948 byly zavedeny dvě pobočky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, a to v Plzni a Českých Budějovicích. V listopadu 1948 vyhlásil Rudolf Slánský program „regulace výběru studentů“ a „studijními prověrkami“ v přímé režii KSC neprošlo např. na Univerzitě Karlově přes 3 600 studentů (téměř čtvrtina), na Právnické fakultě dokonce neprošlo 42 % studentů. Většina mužů rukovala na vojnu k „černým baronům“. Na jejich místa nastoupili absolventi tzv. „dělnických kurzů“, jimž půlroční kurz nahradil gymnázium.

Dne 14.10.1949 byla zřízena Vysoká škola politických a hospodářských věd v Praze

Dne 1.9.1950 byly zřízeny tyto vysoké školy: Vysoká škola strojní v Ostravě, Vysoká škola strojná a elektrotechnická v Plzni a Vysoká škola chemicko-technologická v Pardubicích.

Zákon z 18.5.1950 o vysokých školách pojal vysoké školy takto:

„Lidově demokratická republika v úsilí o neustálé zlepšování životních podmínek a kulturní úrovně našeho lidu a v úsilí o rozvoj vědy a umění pro budování socialismu ve vlasti zřizuje vysoké školy a pečuje o ně. Zajišťuje tím nejschopnějším synům a dcerám pracujícího lidu přístup k vyšším stupňům vzdělání se zřetelem k potřebám a prospěchu celku.“ Úkolem vysokých škol bylo vychovávat odborně i politicky vysoce kvalifikované pracovníky „věrné lidově demokratické republice“ a oddané myšlence socialismu, tvořivě, vědecky a umělecky pracovat na šíření vědy a umění mezi lidem. Dále mj. zbavil vysoké školy veškerého majetku, který převedl na stát, bohoslovecké fakulty vyčlenil ze svazku univerzit i z kompetence ministerstva školství a po sovětském vzoru zavedl vědeckou aspiranturu pro vědeckou přípravu vysokoškolských učitelů.

Zákon zavedl povinné studijní plány a přednášky, studijní kroužky a množství zkoušek. Orgány vysoké školy byli vedle rektora a děkanů také prorektor, rektorát, tajemník (od roku 1956 kvestor), rada a valné shromáždění, obdobně na fakultách děkan, proděkan atd. – vesměs jmenování ministrem na základě návrhu jím rovněž jmenovaného Státního výboru pro vysoké školy. Zákon vyloučil z univerzit teologické fakulty, zavedl institut kateder, jejichž vedoucí jmenovalo také ministerstvo, a zrušil akademické senáty i dosavadní akademické tituly, takže v letech 1953-1966 se

absolventi označovali jen jako „promovaný filozof“ (lékař, právník atd.). Byly vytvořeny katedry marxismu-leninismu a zavedeny nové kategorie učitelů: profesor, docent, lektor, odborný asistent, asistent a odborný instruktor. Od roku 1950 byla pro všechny posluchače povinná výuka marxismu-leninismu v rozsahu čtyř hodin týdně po dobu čtyř let. Od roku 1952 byla pro muže zavedena vojenská příprava, již se věnoval jeden den v týdnu, a jejím absolventům se vojenská služba zkrátila na šest měsíců.

Usnesením vlády z **11.11.1952** bylo zřízeno na vysokých školách, na některých fakultách *večerní studium pro pracující* (přijímání byli uchazeči na základě složení zkoušky dle zvláštních předpisů a účast na tomto studiu byla povinná) a *dálkové studium*, kde učební osnovy byly obrátově shodné s učebními plány i osnovami řádného studia . Student dálkového studia navštěvoval vysokou školu čtvrtletně, kdy se nahlásil na konzultaci. Na přednášky mohl docházet současně se studenty řádného či večerního studia. Speciální dálkové studium bylo pro pedagogy, tj. pro učitele pro 2.stupeň základních škol bylo 3leté a pro učitele na středních školách bylo včetně odborné přípravy 5leté. Dálkové studium práva si vyžadovalo navíc složení těchto zkoušek: Politické ekonomie, Dějiny státu a práva Československé socialistické republiky, Stát a právo Svazu Sovětských socialistických republik a Marxismu-leninismu.

Další reforma školství proběhla **v roce 1953** a odstranila rozdělení škol do stupňů. Došlo k prosazování a zavádění sovětských metod a vzorů bez ohledu na jejich aplikovatelnost v českých podmínkách. Nová reforma upravila strukturu škol tím, že zavedla osmiletou střední školu, zrušila gymnázia, ale zavedla tzv.jedenáctileté střední školy. Pouze po úspěšném absolvování jedenáctileté střední školy, mohl žák podávat přihlášku ke studiu na vysoké škole. Jediný pozitivní krok v těchto změnách bylo zavedení jak středoškolského, tak i vysokoškolského studia při zaměstnání. V tomto roce byla zavedena Vysoká škola strojní a textilní v Liberci.

V roce **1959** prošla reorganizace vzdělávání – především pedagogického. Byly opět zřízeny Pedagogické instituty (provozní statut vysoké školy – neplnohodnotný) a byly koncipovány jako „ Krajsky plánované i vydržované, pokud jde o přijímání kandidátů učitelství a rozmisťování absolventů “

Radikální změnu přivodil školský zákon z roku **1960**, který určil, že školy a výchovná zařízení tvoří jednotnou školskou soustavu, kde na sebe jednotlivé stupně škol navazují a umožňují získat i nejvyšší vzdělání. Byly opět zavedeny základní devítileté školy a základní docházka prodloužena na devět let.

V roce **1964** byly pedagogické instituty zrušeny a změněny v pedagogické fakulty.

Roku **1966** vyšel nový zákon o vysokých školách, který poměry na vysokých školách mírně liberalizoval, obnovil volbu akademických funkcionářů vědeckou radou, ale především obnovil udělování akademických titulů.

Práva absolventů vysokých škol byla v socialistické republice přesně stanovena. Před ukončením studia podniky vysílaly své zástupce k přesvědčovací akci studentů, na které předávali informace o podniku, o pracovišti a o výši platu. Každý absolvent měl své kádrové materiály a o jeho umístění po absolvování vysoké školy rozhodovala komise, která se skládala z děkana, vedoucího katedry, kádrového pracovníka, zástupce strany, zástupce Revolučního odborového hnutí nebo Československého svazu mládeže. Každý absolvent získal po tomto rozhodnutí tzv.“umístěnku“ a byl povinen nastoupit do zaměstnání nejpozději měsíc po ukončení studia a v podniku musel pracovat minimálně tři roky.

2.2.2 Školy, fakulty a přehled studentů v letech 1948 - 1968

Počty vysokých škol na území Československé socialistické republiky po únoru 1948 rapidně vzrůstaly. Data jsou vybrána pouze za české kraje (Slovensko není od roku 1948 zahrnuto v údajích z důvodu další srovnatelnosti údajů)

Jak vyplynulo z legislativy – byla zavedena řada nových škol a již fungující vysoké školy otevíraly řadu nových fakult. Nejvyšší nárůst počtu vysokých škol byl ve školním roce 1953/54, kdy se do vysokých škol začaly zahrnovat první Pedagogické školy, tj. dvouleté vyšší pedagogické školy pro vzdělávání učitelů šestého až osmého ročníku středních škol a vysoké školy pedagogické pro vzdělávání učitelů devátého až jedenáctého ročníku jedenáctiletých středních škol, učitelů pedagogických škol a odborných škol. Do těchto škol mohli být přijati pouze absolventi jedenáctiletých, pedagogických škol a odborných škol po absolvování zkoušky z dospělosti. Řada poboček fakult byla vedena jako samostatné vysoké školy; počet škol tak vzrostl z 18 na 27 škol a počet fakult narostl od roku 1948/49 do školního roku 1953/54 o 33 fakult. Další velký nárůst, především škol byl v roce 1959/60, kdy v českých krajích ČSR bylo celkem 34 vysokých škol, z toho dvacet vysokých škol a univerzit a 14 Pedagogických institutů. V českých krajích současně fungovaly tři Bohoslovecké fakulty, které nejsou zahrnuty do celkových údajů. V roce 1961 byla zavedena nová vysoká škola: Univerzita 17. listopadu v Praze. Do školního roku 1967/68 tyto počty klesaly; některé vysoké školy zanikly nebo z nich byly vytvořeny pouze fakulty při jiné vysoké škole a řada Pedagogických institutů se začala přetvářet na fakulty.

Tabulka č 5. : Obecný přehled za vysoké školy na území českých krajů v letech 1948-1968

Školní rok	Školy	Fakulty	Studenti * celkem	Studenti denního studia			Studenti ve studiu při zaměstnání	Nově přijatí do 1.ročníku denního studia	Absolventi denního studia
				Čs.státní příslušnost		Cizí státní příslušnost			
				celkem	ženy				
1948/49	18	40	48 666	46 838	11 251	1 828	-	7 869	2 276
1949/50	18	34	35 007	33 141	8 464	1 866	-	.	.
1950/51	21	36	30 685	29 339	6 790	1 346	-	.	.
1951/52	20	45	29 745	29 075	6 779	670	-	.	7 405
1952/53	19	54	41 124	30 989	7 376	430	9 705	.	7 633
1953/54	27	73	48 515	33 622	8 233	444	14 449	.	5 686
1954/55	28	73	48 948	34 028	8 526	694	14 226	7 394	4 373
1955/56	28	73	49 663	34 318	9 064	898	14 447	7 391	5 112
1956/57	28	73	52 847	36 279	10 791	926	15 642	9 700	5 570
1957/58	28	73	53 939	36 377	11 511	1 223	16 339	9 477	6 985
1958/59	26	74	51 863	36 233	11 032	1 335	14 295	8 294	8 029
1959/60	34	76	55 581	39 623	13 440	1 471	14 487	11 533	6 149
1960/61	34	76	64 397	45 153	16 407	1 653	17 591	13 768	6 129
1961/62	34	75	75 354	49 829	19 498	2 503	23 022	13 146	5 429
1962/63	34	74	83 881	55 093	21 978	2 884	25 904	14 293	6 391
1963/64	32	73	93 892	60 440	25 030	2 662	30 790	16 250	7 426
1964/65	32	73	96 038	59 220	23 757	2 579	34 239	14 123	8 036
1965/66	28	71	95 528	59 999	24 190	2 774	32 755	15 156	8 782
1966/67	26	69	93 562	59 881	23 556	2 782	30 899	15 120	9 132
1967/68	23	65	89 264	61 287	24 264	2 922	25 055	15 364	9 675
1968/69	23	65	88 891	62 989	24 610	2 842	23 060	16 236	9 015

*) zahrnuje studenty čs.státní příslušnosti, cizince a studium při zaměstnání

2.2.3 Studenti a studentky vysokých škol v denním studiu v letech 1948 - 1968

Počty studentů v prvních poúnorových letech značně poklesly. Projevil se zde politický tlak, studenti procházeli politickými čistkami; nevyhovující byli ze studia vyřazeni a jiné studium jim nebylo již umožněno. Toto se týkalo nejen studentů, ale i profesorů a docentů. Tyto čistky byly velmi rozsáhlé. např. na Univerzitě Karlově byla téměř čtvrtina studentů po roce 1948 vyloučena a mnoho

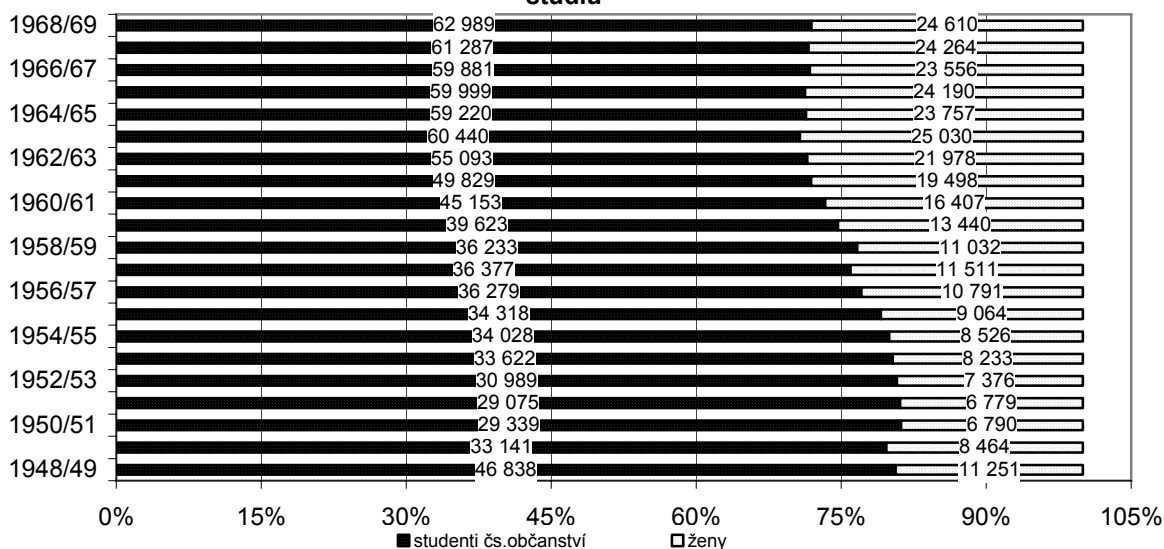
učitelů propuštěno. Radikální reformy ministra Zdeňka Nejedlého v roce 1950 se řídily podle sovětských vzorů, zavedly povinné studijní programy, množství zkoušek a univerzitu zcela podřídl státu. V padesátých letech získaly podporu hlavně přírodovědecké obory a na UK vznikla Matematicko-fyzikální fakulta (1952), Fakulta jaderné fyziky (1955), Fakulta tělesné výchovy a sportu (1953).

Politické čistky se zřetelně projeví na vývoji počtu studentů v prvních čtyřech poúnorových letech. Zatímco ve školním roce 1948/49 navštěvovalo vysoké školy 46,8tis. studentů čs.státní příslušnosti, v roce 1951/52 to bylo jen 29tis., což je pokles o téměř 38%. Současně klesl i počet studentek, a to z 11,2tis na 6,8tis. Postupně, jak se politická scéna začala uklidňovat, potřeba vysokoškolsky vzdělaných lidí vedla k pomalému nárůstu počtu studentů čs.státní příslušnosti v denním studiu. Ve školním roce 1952/53 studovalo na vysokých školách v českých krajích téměř 31tis.studentů, ve školním roce 1955/56 to bylo 34,3tis a do školního roku 1958/59 tyto počty ještě narostly o další 2tis.studentů. Ve školním roce 1959/60 dochází k většímu nárůstu těchto počtů, vzhledem k dalším vznikajícím školám, především Pedagogickým institutům. V tomto školním roce studovalo na vysokých školách již 39,6tis.studentů čs.státní příslušnosti. V následujících dvou školních letech dochází k prudkému nárůstu, a to meziročně vždy téměř o 5tis.studentů, takže ve školním roce 1963/64 studovalo vysoké školy v českých krajích již 60,4tis.studentů čs.státní příslušnosti. Až do školního roku 1968/69 nedošlo k výraznějším změnám v počtech studentů.

V období komunistické totality vládní politika proklamovala tzv. rovnoprávnost žen a podporovala jejich zaměstnanost i ve vědeckých a vysokoškolských institucích, současně však byl „skleněný strop“ tradičně nastaven velmi nízko, což se projevilo absencí žen ve vedoucích pozicích a jejich nižším ohodnocením a podřadnějším postavením na pracovištích ve srovnání s muži. Společnost tradičně akceptovala ženy v některých oblastech - v medicíně, učitelství, farmacii, humanitních vědách, v uměleckých profesích, ale z jiných, zejména technických oborů, je nadále vytěsňovala. Nově se však ženy propracovávaly do přírodních věd. Ženy odcházely zejména na špatně placená a společensky podceňovaná místa učitelská a méně prestižní působiště v medicíně a v badatelském výzkumu.

Se vzrůstajícími počty studentů vzrůstaly i počty studentek čs.státní příslušnosti. Ovšem zajímavější je tento vývoj v procentuálním vyjádření. V prvních pěti poúnorových letech tvořily studentky v průměru 24% z celkových počtů studentů. Ve školním roce 1956/57 tento podíl vzrostl na 29,7% a ve školním roce 1959/60 tvořily studentky téměř 34% celku. Až do školního roku 1963/64 podíl studentek z celkových počtů studentů čs.státní příslušnosti vzrůstal, a to až na 41,4%, což je nejvyšší údaj za sledované období. Až do školního roku 1968/69 se podíly studentek pohybovaly okolo 39% z celkových počtů studentů čs.státní příslušnosti v denním studiu. Toto je především dáno vzrůstajícími počty žen na Pedagogických institutech.

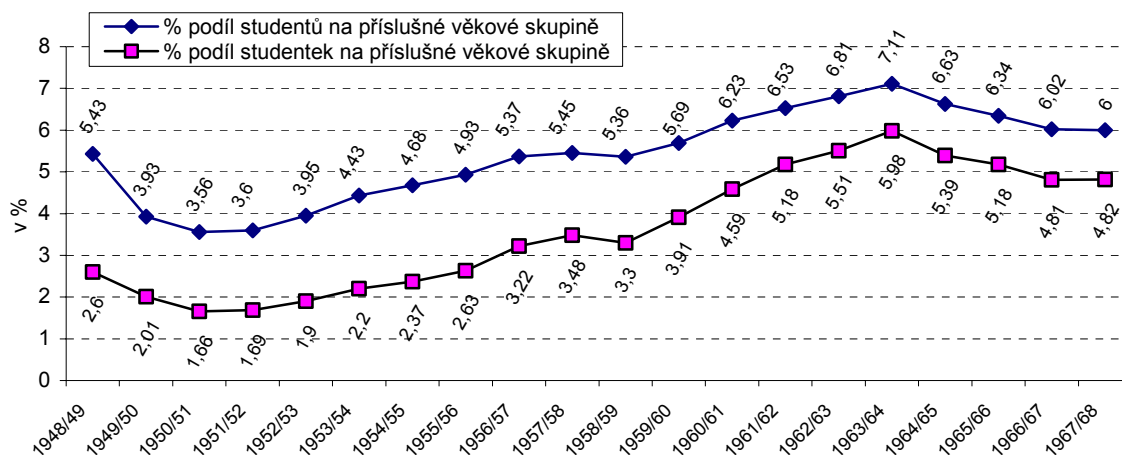
Podíl studentek na celkových počtech studentů čs.stát.příslušnosti v denním studiu

2.2.4. Populace a příslušné věkové skupiny obyvatel

Jak již bylo v předcházejícím textu zmiňováno, socialistický režim způsobil ve svém počátku snižování počtu studentů na českých vysokých školách. Toto se vše odrazilo i na procentuálním podílu na odpovídající populaci obyvatel naší republiky. Zatímco v roce 1948 tvořili vysokoškolská studenti čs.státní příslušnosti 5,4% z celkové populace 18 – 23letých, tak v roce 1950 to bylo již jen 3,56%; pokles o téměř 2%. V následujících letech ale tento podíl a to až do roku 1957 pozvolna vzrůstal. Po uplynutí 10let od nastolení socialistického režimu v naší zemi tvořili vysokoškolská studenti opět 5,45% z příslušné populace obyvatel. Se vzrůstajícími počty studentů vrůstal až do roku 1963 jejich podíl na věkové skupině 18 – 23letých a činil v tomto roce dokonce 7,1%, což představuje nejvyšší údaj v celé této sledované časové řadě. V posledním roce 1967 tohoto období činil podíl vysokoškolská čs. státní příslušnosti v denním studiu 6%, což je jen o 0,6% více než bylo na počátku tohoto období, tedy v roce 1948.

Podíl studentů a studentek čs.státní příslušnosti na populaci 18 - 23letých obyvatel

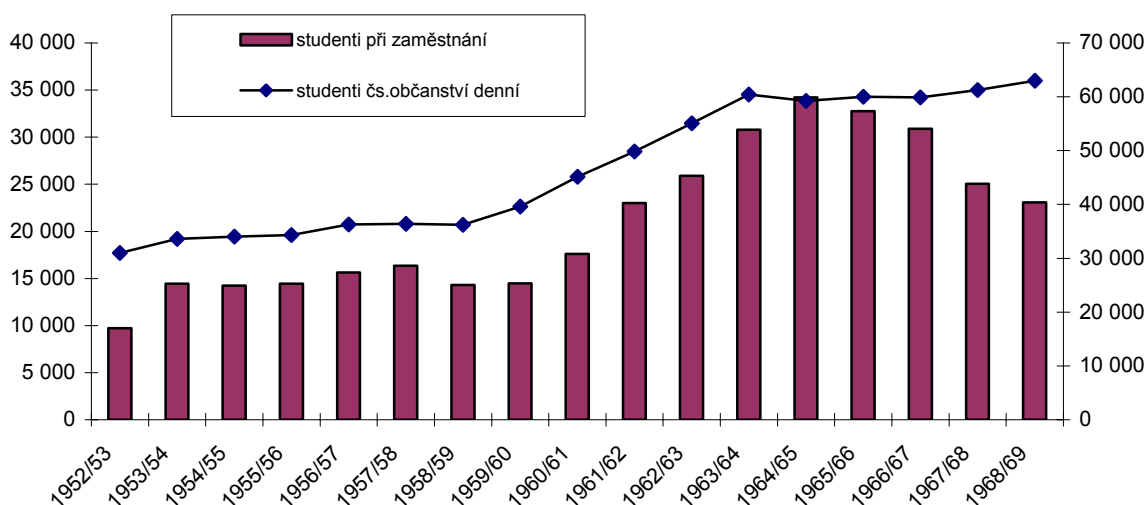
Vývoj podílu studentek čs. státní příslušnosti v denním studiu se zdá být podobný, ale není tomu tak. V počátku sledovaného časového období dochází také k poklesu počtů studentek vysokých škol a současně k poklesu jejich podílu na příslušné věkové skupině žen. V roce 1948 studovalo vysoké školy celkem 2,6% věkové skupiny 18–23letých žen, v roce 1950 to bylo o 1% méně, v roce 1959 ale tento podíl činil již 3,9% a dále vzrůstal, až na téměř 6% v roce 1963. Na konci tohoto období, v roce 1968 studovalo české vysoké školy celkem 4,8% příslušné věkové populace žen, což je o 2,2% více než v roce 1948.

2.2.5. Studenti vysokých škol ve studiu při zaměstnání v letech 1948 – 1968

S novým režimem bylo na vysokých školách nově zavedeno od školního roku 1952/53 studium při zaměstnání. I pracující tak mohli získat vyšší vzdělání. Je pravdou, že v této době šlo především o politický tlak na společnost a vzdělání bylo spíše politické než odborné. Ovšem tento druh studia se rozvíjel jen do poloviny 60tých let a pak začal stagnovat. Ve školním roce 1952/53 studovalo v tomto druhu studia 9 705 studentů. V následujících čtyřech školních letech se počty těchto studentů pohybovaly okolo 14tisíc. Ve školním roce 1960/61 studovalo ve studiu při zaměstnání již 17,6tis studentů a tyto celkové počty nadále narůstaly. Ve školním roce 1962/63 to byl nárůst o více než 5,5tis.studentů. Maxima v tomto sledovaném období dosáhly počty studentů ve studiu při zaměstnání ve školním roce 1963/64, kdy jich na českých vysokých školách studovalo více než 34,2tis. Od školního roku 1965/66 ale počty studentů studia při zaměstnání začínají prudce klesat.

V posledním školním roce tohoto sledovaného období bylo na českých vysokých školách již jen 23tis. studentů ve studiu při zaměstnání, což odpovídá stavu studentů, jaký byl v roce 1962.

Přehled studentů denního studia a studia při zaměstnání, absolventů

2.2.6. Nově přijatí do 1.ročníku a absolventi denního studia

Z období 50tých let se nedochovaly celistvé údaje za nově přijaté studenty do 1.ročníků vysokých škol. V letech 1954 a 1955 bylo na vysoké školy každoročně přijato okolo 7,4tis. studentů. S postupujícími školními lety tyto počty stoupaly a to až na 9,5tis. ve školním roce 1957/58. Od školního roku 1959/60, kdy se zvýšil počet vysokých škol (především o Pedagogické instituty), zaznamenáváme v počtu nově přijatých do 1.ročníků jen nárůst. Nejvyšší počet studentů, kteří byli přijati do 1.ročníku vysokých škol byl ve školním roce 1963/64, kdy tento počet činil již 16 250 nově přijatých. Až do školního roku 1967/68 bylo na vysoké školy v průměru přijímáno do 1.ročníků zhruba 15 – 16tis. studentů.

Údaje za **absolventy čs.státní příslušnosti denního studia** vysokých škol jsou známy zhruba od školního roku 1951/52, kdy jejich počet činil zhruba 7,4tis. V následujících školních letech především díky politickým čistkám na vysokých školách a silícímu politickému tlaku, počty absolventů v denním studiu značně poklesly. Ve školním roce 1954/55 absolvovalo na českých vysokých školách jen 4,3tis.studentů.Od toho roku v následujícím období počty absolventů denního studia pomalu stoupaly; a to až na 8tis.ve školním roce 1958/59. Poté nastává opět období poklesu počtu absolventů vysokých škol zhruba na 5,5tis. Ve školním roce 1967/68 absolvovalo denní studium na českých vysokých školách již téměř 9,7tis absolventů.

Ve školním roce 1952/53 bylo zahájeno nové studium při zaměstnání a první údaje za absolventy této formy vzdělávání na vysokých školách jsou známy od školního roku 1956/57, kdy ve studiu při zaměstnání úspěšně absolvovalo 921 studentů. V následujících letech dochází k poměrně rapidnímu nárůstu počtu absolventů studia při zaměstnání. V roce 1959/60 úspěšně ukončilo studium v této formě studia celkem 2 570 absolventů. Mezi školními lety 1963/64 – 1966/67 se počty těchto absolventů pohybovaly okolo 3tis.

Absolventi, nově přijatí do 1.ročníku - denní studium

